

навчання. Термін «змішане дистанційне навчання» має на увазі, що програма навчання будується як з

елементів синхронної, так і з елементів асинхронної методики навчання.

Література:

1. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем / Інформаційні технології і засоби навчання: Зб. наук. праць / За ред. В. Ю. Бикова, Ю.О. Жука / Інститут засобів навчання АПН України. – К.: Атіка, 2005. – 272с., с. 5-15.
2. Жалдак М. І. Про деякі методичні аспекти навчання інформатики в школі та педагогічному університеті / М. І. Жалдак // Наукові записки Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2005. – № 6. – С. 17-24.
3. Триус Ю. В. Системний підхід до впровадження і використання технологій дистанційного навчання у ВНЗ. – Дистанційна освіта України – 2013. Інформаційне освітнє середовище у системі дистанційного навчання в закладах освіти: інноваційні аспекти та психолого-педагогічні аспекти // Зб. наук. пр. – Х.: ХНАДУ 2013. – С. 217-224.
4. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія / В. Ю. Биков. – К. : АТІКА, 2009. – 684 с.
5. Tryus Yuriy. Innovation education technologies in training of 104IT professionals in the Technical Universities in Ukraine / Yuriy Tryus & Tamara Kachala: ICCER 2013, pp. 614-621.

УДК 37.015(477.43/.44) «18-19»

Т.П. Зузяк, м. Вінниця, Україна / Т. Zuzyak, Vinnytsia, Ukraine
e-mail: zuzyak@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН У ПОДІЛЬСЬКІЙ ДУХОВНІЙ СЕМІНАРІЇ (XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

Анотація. У статті на основі історико-педагогічних досліджень подільського краю, літературних та архівних джерел розглянуто особливості викладання навчальних дисциплін у Подільській духовній семінарії XIX – початку XX століття. Розкрито специфіку педагогічного процесу семінарії, яка дала можливість великій кількості педагогічних кадрів поглибити знання, вивчити нові прогресивні методи навчання. Розглянуто викладання німецької мови учнів перших та других класів по натурально-практичному та синтаксичному методу, розглянуто викладання французької мови по підручникам Гросмана і Шмідта, І. Каре, К. Оже, охарактеризовано викладання психології та логіки у учнів третього класу семінарії, літургії та гомілетики у учнів п'ятого та шостого класу. Приведені для прикладу теми письмових робіт учнів усіх класів з різних дисциплін навчального курсу, які були направлені на покращення засвоєння учнями знань. Підкреслюється роль та значення духовної освіти в історії становлення вітчизняної освітньої системи.

Ключові слова: Подільська духовна семінарія, навчальні предмети, гомілетика, літургіка, статут духовних семінарій, викладання іноземних мов.

Features of teaching in Podolia seminary (XIX – early XX century)

Annotation. The article views the features of teaching in Podolia seminary XIX - early XX century using the basis of historical and educational research in Podolia region and literary and archival sources. The article reveals the seminary pedagogical process specific, which is the possibility to improve knowledge for teaching staff and learn new progressive teaching methods. Considered the teaching of German for students first and second classes using natural-practical and syntactic methods, considered the teaching of French using textbooks by Grossman and Schmidt, I. Kare, C. Auger, described teaching psychology and logic for the third grade students of seminaries, liturgy and homiletics for students of fifth and sixth grade. Give the examples of the written work of various subjects of all courses students, which improved student's knowledge. Emphasized the role and importance of theological education in the history of the formation of the national educational system.

Key words: Podolia seminary, seminary, subjects, homiletics, liturgy, statute of the seminaries, teaching foreign languages.

Постановка проблеми. Духовна освіта на Поділлі має давні історичні традиції й є важливою для вивчення. Найдавнішим духовним закладом освіти на Поділлі була Подільська духовна семінарія. Окрім богословських наук в семінарії, в значному обсязі викладалися і науки загальноосвітні, що входили в курс класичних гімназій. Випускники духовної семінарії за успіхами в навчанні розподілялися на три основні розряди: I – найвищий – забезпечував можливість викладати в єпархіальних, духовних училищах та

гімназіях; II і III – стати вчителем церковно-парафіяльної школи.

Аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку духовної освіти Поділля досліджена у філософських, історичних, педагогічних і наукових роботах. Сучасні дослідження з історії духовної освіти на Поділлі (І. Сесак, А. Лисий, В. Перерва, А. Нагребецький, тощо) дають змогу сформуувати цілісне уявлення про становлення духовної освіти та її

важливу роль у минулому й сьогодні українців Поділля.

Проте питання особливості викладання навчальних дисциплін у Подільській духовній семінарії досліджено мало. Лише видання дореволюційної Росії та архівні матеріали дають змогу сформулювати цілісне уявлення про це питання.

Мета статті. Охарактеризувати особливості викладання навчальних дисциплін в Подільській духовній семінарії XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Духовну освіту в Російській імперії, на відміну від західноєвропейських країн, надавали виключно в духовних навчальних закладах. З початку XIX ст., на взірць реформи Наполеона у Франції, змінилась система духовної освіти в Російській імперії. Держава та церква приділили немалі зусилля розповсюдженню освіти й релігійного виховання, адже вони потребували значного вдосконалення. У 1808 р. усі духовні школи були об'єднані під керівництвом особливого духовно-навчального відомства Комісії духовних училищ. Відомство було розділене на академічні округи, де безпосередній нагляд за середніми (семінаріями) і нижчими (повітовими й парафіяльними училищами) навчальними закладами входив до обов'язків академії [1].

Згідно закону від 18 грудня 1797 року 1-го пункту, Преосвященний Іоанникій, Єпископ Брацлавський і Подільський відкрив при Шаргородському Свято-Миколаївському монастирі в 1798 році Подільську семінарію. Лише за 2 роки семінарія була укомплектована вчителями. В 1799 році відкрились класи середній і вищій граматичний, в 1800 році класи поезії і риторики і введено викладання історії, географії, польської, німецької та грецької мов та малювання, в 1802 році було відкрито клас філософії та введено викладання французької мови. І в 1804 році було відкрито богословський клас. Кількість учнів стрімко збільшувалась, якщо в 1799 році було 286 учнів, то в 1805 році вже 700 [2, с. 35, 38].

Семінарія була облаштована на зразок Київської Академії. Кращі вихованці семінарії по закінченні курсу вступали до духовних академії; велика частина вихованців призначалася єпархіальним керівництвом на місця священно- та церковнослужителів або на посади вчителів і наглядців в духовно-навчальні заклади. Також у 1802 році семінарія вже відправила двох учнів на навчання до Київської семінарії для підготовки їх до вчительської діяльності. У 1806 році відбувся перший випуск семінарії у кількості 55 осіб [3, с. 18].

У 1806 році семінарія була переведена до в Кам'янця і утримувалась на місцеві кошти і кошти Св. Синоду [4, с. 29]. Тільки у 1817 році у Кам'янці стала функціонувати повна семінарія. 24 серпня 1817 року в Правління духовної семінарії поступив припис з Санкт-Петербурзької духовної академії, який супроводжувався при цьому відомостями і

посібниками: конспектами семінарських навчальних предметів; розкладом навчальних годин; реєстром класичних книг і навчальних підручників, вживаних в повітових і приходських училищах. Окрім цього Правління духовної семінарії повідомило в Правління Санкт-Петербурзької духовної Академії по Київському округу роз'яснення порядку відкриття семінарії [5, арк. 4]. У 1865 році відбулось урочисте відкриття семінарії у новій триповерховій будівлі. Подільська Духовна Семінарія на той час вважалась однією з передових в Україні.

Важливу роль у викладанні в семінарії відіграла латинська мова. Всі класи обов'язково вивчали ординарні предмети, і тільки студентам філософії і богослов'я надавалось вільне право вибирати один з предметів для спеціального вивчення, який вони вивчали раніше. Для того, щоб учителю краще було слідкувати за навчанням своїх учнів, призначалися так звані аудитори. Аудитори перевіряли знання в учнів до приходу вчителя і робили окремі позначки, які пред'являли вчителю. Студенти філософії готували дисертації, які вони декламували на пам'ять в усіх трьох церквах Шаргорода. По суботам і в останні дні місяця проводилась перевірка знань студентів [3, с. 22].

В семінарії часто влаштовувались диспути, що давало можливість вчителям слідкувати за розвитком та рівнем знань студентів. Крім цього практикувались диспути публічні, які проходили раз в рік. Преосвященний Іоанникій проводив педагогічну діяльність в семінарії разом з іншими вчителями [3, с. 23]. Наслідком цього на думку В. Приходько семінаристи в своїх знаннях були ґрунтовніші, а з боку духовного глибші і змістовніші, ніж гімназисти [6, с. 32].

У другій половині XIX с. у Російській імперії відбувся економічний розвиток, формування капіталістичних відносин, що зумовило реформу освітньої системи. За новими статутами предмети поділили на загальноосвітні й спеціальні, скоротили курси богословських дисциплін і збільшити курс філософії, ввели вивчення педагогіки [7, с. 193]. Церква, виконуючи важливі освітні функції, потребувала підготовлених кадрів для педагогічної роботи в навчальних закладах різних ступенів.

З середини XIX ст. рівень знань у семінаристів падає. Антонов в Подільських Єпархіальних відомостях висловлює думку про причини невисокої ступені освіченості вихованців: по-перше, вважає він, богословські предмети змішані з науками загальної освіти в кожному класі семінарського курсу. Внаслідок чого світські науки придушуються науками богословськими. По-друге, неправильне розміщення предметів викладання, предмети одного класу не мають нічого спільного з предметами наступного класу. По-третє, в програмі семінарської освіти знаходиться багато предметів, які не відповідають цілі закладу. По-четверте, причина в недоліку викладачів

та керівництва [8, с. 488]. Також Антонов звернув увагу на те, що в уставі духовних семінарій немає певних правил, які визначають міру знань для учнів першого, другого і третього розрядів, тому в системі духовної освіти знаходиться багато того, що не може слугувати підняття освіти духовних вихованців [8, с. 535].

Зауважимо, не дивлячись на це, у 1863 році Міністр Народної освіти визнав, що курс семінарського навчання в Подільській духовній семінарії відповідає гімназійному і тому вихованці семінарії, з успіхом закінчивши повний курс навчання приймалися в університети Санкт-Петербурга, Києва, Казані, Москви та Харкова без іспиту [9, с. 263].

У 1884 році відбулась повна передача церковних шкіл у руки духовенства: був затверджений новий реакційний статут для духовних семінарій, який ускладнював вступ семінаристів до університетів, тим самим прикріплюючи їх до духовного сану. За визначенням цього статуту, семінарії представляли собою «навчально-виховні заклади для приготування юнацтва до служіння православної церкви», знаходилися під загальним управлінням Святішого Синоду. Окрім богословських наук, в значному обсязі викладалися і науки загальноосвітні, що входили в курс класичних гімназій. Випускники духовних семінарій за успіхами в навчанні розподілялися на три основні розряди: I – найвищий – забезпечував можливість викладати в єпархіальних, духовних училищах та гімназіях; II і III – стати вчителем церковно-парафіяльної школи [10, с. 63].

В 1896 році при Св. Синоді була створена комісія по покращенню навчання в духовних семінаріях і училищах, яка визнала «надмірну широту семінарських програм і підручників, велику кількість подробиць в них, доречних лише при викладанні академічному, і переважання в програмах вимог теоретичних над практичними». Виходячи з цих принципальних поглядів, комісія розробила докладні вказівки про бажану постановку викладання окремих предметів, ввела нововведення. В 1900 році висновки комісії були передані в Навчальний комітет, якому було доручено переглянути програми і підручники і скласти нові програми з пояснювальними записками і підручниками. Проте, проект зберігав традиційне ділення семінарського курсу на класи словесні, філософські і богословські [11, с. 22].

В Подільській духовній семінарії в першому та другому класах для учнів 14-15 років викладали грецьку, німецьку, латинську, та французьку мови. Як свідчать відомості про успішність, вихованці вивчали по дві, а деякі по три мови [12, арк. 36].

Зазначимо, що викладання німецької мови велось по підручникам Чекала «Практичний курс німецької мови» та Аллендорфа «Підручник німецької мови». Зауважимо, що вивчення мови розпочиналось вже з дорослими дітьми, з одного боку – старший вік і відповідний рівень розвитку полегшували вивчення теоретичної сторони мови, з іншого боку – в такому віці

жвавість сприймання і пам'ять слабшають, поступаючись місцем розуму. Перші двадцять уроків були присвячені знайомству з класним оточенням і деякими предметами по натурально-практичному методу. Наочність відіграла велике значення при вивченні мови. Крім того практичний метод був більш цікавим для учнів, заохочуючи їх, підтримуючи їх увагу [12, арк. 107зв.].

Грамматика викладалась в першому класі аналітичним шляхом, на основі тексту. При аналізі тексту зверталась увага на особливості побудови німецької мови і типові риси німецької граматики. Тільки в кінці року учням була запропонована грамматика для систематизації відомих вже ними і добутих шляхом аналізу правил [12, арк. 108 зв.].

В другому класі грамматика німецької мови вивчалась вже синтаксичним методом. Відповідно до цього в другому класі особливий розвиток отримала система класних вправ, яка мала ціль перевірити ступінь засвоєння учнями положень граматики. Граматичні вправи узгоджувались з додатками змісту статей за допомогою питань-відповідей, які пропонував викладач або не складними описами. Велика увага була приділена також заучуванню на пам'ять уривків з поезії та прози. Таке вивчення має далеко не тільки на меті тренування пам'яті, але й воно знайомило учнів з формами і особливостями німецької мови і головне відкривало учням внутрішню красу мови [12, арк. 109].

Як свідчать архівні джерела, викладання французької мови велось відповідно методичним вказівкам Навчального комітету при Св. Синоді. В першому класі учні повторюючи за викладачем, називали оточуючі їх предмети по-французьки, потім ці слова писались викладачем на дошці, а учні списували їх в свої зошити. Французи таке заняття в класі називали уроком мови. Уроки ці велись по книзі Гросмана і Шмідта і по посібнику французького педагога І. Каре, який в 1903 році видав книгу для вчителів «Практичний метод мови і читання». В цій книзі Каре детально пояснював, що може і повинно бути предметом мови, при цьому додав 50 уроків, які були складені по суворій системі [12, арк. 109 зв.].

Одночасно з цим учні вчилися читати по-французьки, досить важливо було правильно і вільно вимовляти французькі слова, тому що слова можуть бути не зрозумілі. Зауважимо, що в книзі Гросмана і Шмідта мало звернено увагу на цю сторону навчання. Зрозуміло, що це доцільно до дитячого віку, коли діти швидко схоплюють звуки, але для учнів 16-17 років французька вимова важка [12, арк. 110].

Зважаючи на це, на пояснення та вивчення французької вимови було відведено 20 уроків. Матеріалом для цього слугував старий підручник Ігнатовича, сам же викладач користувався книгою Каре, виданою в 1906 році, яка складалась з таблиць складів і різних комбінацій звуків. Граматичні правила викладались по-французьки, формулювання цих

правил запозичувались з розповсюджені в Франції граматики К. Оже. Книга складалась з мілких розповідей, на основі розбору яких формулювалось правило. Завдання викладання французької мови в другому та третьому класах, викладач вбачав в тому, щоб учні з легкістю користувались французькими авторами, які мають відношення до духовної школи. При цьому викладач дотримувався так званого порівняльного методу, до полегшення засвоєння вокабул шляхом зближення французьких слів з латинськими. Вокабулам викладач надавав особливе значення, наполягаючи на заучуванні як можна більшої кількості слів, так як без запасу слів, як відомо задача викладача не може бути виконана [12, арк. 111].

Одним з засобів до полегшення вивчення французьких слів було використання викладачем бесіди по картинкам, причому складалась прості фрази, необхідні в різні випадки життя. Ці фрази складалась не тільки усно, але й варіювались письмово, як в класі, так і дома з метою переконатись, чи достатньо добре засвоєне учням те чи інше граматичне правило. По накопиченні у учнів знань граматичних та лексичних, викладач переходив до читання уривків по підручнику, починаючи з самих простих, причому переклад робився не тільки правильний, але й чистий. До цієї мети у викладача велись пояснення, які розпадались на: граматичні та лексичні, реальні та логіко-аналітичні, але всі ці пояснення велись в самій короткій формі і при тому лише в тих випадках, де вони були необхідні для точного пояснення змісту уривку [12, арк. 111 зв.].

В третьому класі вивчали логіку та психологію. Судячи з заяви викладача філософських наук М. Смирнова, викладання психології носило абстрактний характер, конкретизація учбового матеріалу досягалась посиланням на суб'єктивний досвід учнів, тому для вивчення психології учням був необхідний особливий психологічний кабінет, в якому більш ґрунтовне та міцне засвоєння учнями головних елементів психології. До складу кабінету входили прибори та таблиці, які з'ясовували закони відчуття, сприйняття, пам'яті, уваги, уяви, простої та складної реакції, асоціацій і т.п. [13, арк. 44].

При викладанні літургії в п'ятому класі по програмі церковної археології викладачі користувались підручником Н. Покровського «Церковна археологія у зв'язку з історією християнського мистецтва», а навчальними посібниками слугували Рейнак «Історія пластичних мистецтв», Верман «Історія мистецтв всіх часів і мистецтв», Грабар «Історія російського мистецтва», Покровський «Нариси пам'ятників християнського мистецтва і іконографії». Малюнки з археології, були зняті за допомогою фотографії, викладались за допомогою чарівного ліхтаря (зауважимо, що це може бути апарат для проекції зображення, тобто проектор), як допоміжного засобу [14, арк. 43].

На заняттях з гомілетики у п'ятому та шостому класах вивчались проповіді. Зауважимо, що проповіді давались у вигляді домашніх вправ, в класі ж без підготовки викладач тренував учнів, ця педагогічна міра складала одну з важливих сторін в викладанні гомілетики. При неоціненній користі від практичного ознайомлення учнів з прийомами проповідництва на самій церковній кафедрі, призначали учнів шостого класу для вимовляння в храмі кращих проповідей, які слугувати не тільки вправами в проповідництві, але й повчанням для слухачів. З причини заохочення учнів п'ятих і шостих класів до більш серйозного ставлення до проповідей, було прийнято за правило, щоб бали, отримані за проповіді, заносились у відомості про успішність та поведінку, в особливу графу, а при виставленні річних оцінок, мали би однакове значення нарівні з іншими творами. До цього викладачем гомілетики проповіді прочитувались і оцінювались, подібно творам, але бали ні в які відомості не заносились і не мали ніякого значення при виводі річної оцінки по творам [12, арк. 2 зв.].

Для кращого засвоєння учнями різних дисциплін навчального курсу направлені були письмові роботи, які задавали викладачі учням, темами для яких слугували питання, опосередковано пов'язані з програмами. Темі для творів та їх терміни подачі були попередньо розглянуті та установлені Правлінням семінарії та журнальними постановами [15, арк. 121].

Наприклад, серед тем письмових робіт на перше півріччя 1912-1913 н.р. по психології, вихованцям третього класу всіх відділень, були запропоновані наступні: «Яке значення має мова для нашого мислення?», «В чому полягає схожість і відмінність між генієм і талантом?», «Як впливає мистецтво на духовне життя людини?» [15, арк. 128].

Також влаштували освітні читання, у позакласний час, переважно напередодні недільних днів, по богословським наукам, фізиці, цивільної історії, російської мови, словесності, філософським наукам, але не більше 5-6 раз в рік [13, арк. 59 зв.].

Зауважимо, що деякі викладачі зустрічали перешкоди у вигляді слабкої підготовленості учнів до засвоєння науки. Зокрема, викладачі математики і стародавніх мов в першому класі. Викладання богословських дисциплін ускладнювалось із-за відсутності задовільних підручників. В Правлінні семінарії неодноразово порушувались питання щодо підвищення рівня навчально-виховного процесу. Також пропозиції висловлював його Преосвященство, Єпископ Подільський та Брацлавський щодо діяльності всіх викладачів семінарії, яка повинна була бути направлена головним чином на розвиток у вихованців духу церковності і вихованості, щоб таким чином вийшли з цих молодих людей достойні пастирі та народні вчителі [15, арк. 29].

У 1915-1916 р. р. Св. Синод ввів нові програми з грецької та латинської мов, з історії і викриття розколу,

старообрядництва, російського сектанства, з догматичного богослов'я та з Св. Письма [16, арк. 163 зв.-164, 174, 192].

Висновки. За період існування Подільської духовної семінарії, що припинила свою діяльність після утвердження радянської влади наприкінці 1920 р., з її лав вийшло багато відомих людей, які займалися у різних галузях та зробили свій вагомий вклад в розвиток суспільства. Подільська духовна семінарія впродовж сторіч готувала вчителів для шкіл, система підготовки вчителів будувалася на засвоєнні

практичних навичок, що здійснювалися безпосередньо в процесі роботи. В шести училищах духовного відомства на Поділлі працювали вихованці Подільської семінарії. В умовах відсутності педагогічної освіти на Поділлі кінця XVIII – початку XX ст. Подільська духовна семінарія була важливою ланкою в професійній підготовці вчителя на Поділлі. Реальні здобутки педагогічного досвіду викладачів Подільської духовної семінарії дали можливість виявити перспективні шляхи їх застосування в сучасній практиці національної школи в Україні.

Література:

1. История религии / Под ред. И.Н. Яблокова. – М.: Высшая школа, 2002. – Т. 2. – 638 с.
2. Столетний юбилей Подольской Духовной Семинарии 1798-1898. – Каменец-Подольск.: Типография П. Киржацкого, 1899. – 80 с.
3. Нагребецкий А.Н. Шлях крізь віки / А.Н. Нагребецкий. – Вінниця, 2006. – 464 с.
4. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета / под ред. Н.И. Яворовского, Е.И. Сецинского. – Каменец -Подольск.: Тип. Под. губ. правл., 1893. – Вып. 6. – XII, 560 с.
5. ДАХМО, ф. 64, оп. 1, спр. 1. – 55 арк.
6. Приходько В. Під сонцем Поділля / В. Приходько. – Нью-Йорк-Мюнхен, 1967– 184 с.
7. ПЕВ. – 1866. – №16. – С. 193-194.
8. Антонов А. О причинах невысокой степени образования воспитанников духовных семи нарий / А.Антонов// ПЕВ. – 1862. – №15 – С. 488.
9. ПЕВ. – 1863. – №22 – С. 263.
10. Черепанова С. О. Українська культура: істрія і сучасність: Навч. посібник / С.О. Черепанова. – Львів: Світ, 1994. – С. 62 - 63.
11. Православния Подолия. – 1906. – № 1. – С. 22.
12. ДАХМО, ф.64, оп.1, спр.41. – 130 арк.
13. ДАХМО, ф.64, оп.1, спр.42. – 120 арк.
14. ДАХМО, ф. 64, оп.1, спр.107. – 48 арк.
15. ДАХМО, ф. 64, оп. 1,спр. 73 – 204 арк.
16. ДАХМО, ф. 64, оп. 1, спр.100. – 253 арк.